

Biskop Martensens optegnelser om visitatser i Stevns herred

Af Henning Heilesen

Nedenfor meddeles optegnelser af biskop Martensen om de visitatser, han foretog i Stevns herred, efter original i Det kongelige Bibliotek, Ny kongelig Samling 3428 I-II, 4°. I dette herred nåede Martensen at visitere tre gange. I 1855 og 1868 visiterede han samtlige pastorater i herredet. På sin tredje visitatsrejse her 1879 forbigik han Højerup og Lille Heddinge-Havnelev. Han anfører ikke nogen grund til denne forbigåelse. Da Martensen ikke visiterede i pastorater, som nylig havde skiftet sognepræst, og dette dengang var tilfældet med de to pastorater, må årsagen søges der.

Før Martensen blev biskop, var der i Stevns herred vækkelse i herredets sydlige del, nemlig i pastoraterne Lille Heddinge-Havnelev og Lyderslev-Frøslev. Sognepræsterne L. B. Leth i Lille Heddinge og provst W. F. Engelbreth i Lyderslev holdt gudelige forsamlinger i deres præstegårde. Fra Lille Heddinge bredte vækkelsen sig til Højerup, dengang anneks til Store Heddinge, og til Tommestrup i Store Heddinge landsogn; her dog uden hjælp af præsterne i dette pastorat. Forsamlingerne var 1854 ophørt overalt, hvor de havde været holdt, formentlig som følge af pastor Leths forflyttelse 1852. I Store Heddinge landsogn og Højerup besøgte kirken flittigt, og i Lille Heddinge-Havnelev var kirkelig sans herskende. Martensen udtalte i sin visitatsberetning 1855, at i kirkelig henseende var Højerup og Lille Heddinge menigheder de mest levende og opvakte.

Noget vanskeligere var forholdene i Lyderslev-Frøslev. Der kom ikke mange til provst Engelbreths bibellæsninger i kirken og forsamlinger i præstegården. Kirkegangen blev ikke større, og der var ingen unge med i røret. Det blev noget bedre, da Engelbreth fik en grundtvigsk kapellan, Jens Schjørring, som var der 1851-1854. Han havde ofte kun 2-3 deltagere i gudstjenesterne i anneks sognet Frøslev; i hovedsognet Lyderslev var det noget bedre. I Lund og Gevnø var der små kredse, der sluttede sig til ham; ellers var folk ligegyldige og sløve. Hans efterfølger, P. K. Algreen, også grundtvigsk, fortsatte hans arbejde. Han øvede stor tiltrækning på unge mennesker; han følte sig vel i

deres kreds og forstod at omgås dem således, at de ikke trykkedes af, at han var den ældre og erfarne. Ved visitatsen i Lyderslev 1855 gjorde Algreen et godt indtryk på Martensen. Ved den næste visitats 1868 fik kapellanen J. K. Terkildsen, der ligeledes var grundtvigsk, anerkendelse for sin katekisation.

Ellers udtalte Martensen sig kritisk om grundtvigske præster og lærere. Dette var således tilfældet ved visitatsen i Store Heddinge 1868, hvor Martensen bebrejdede ordineret kateket F. V. W. Topsøe, at han katekiserede lidt konfust i læren om den hellige almindelige kirke. Også andenlærer V. E. Jensen, der ellers skilte sig godt ved det hele, fik bebrejdelse, nemlig for at bruge den da »nymodens« retskrivning med små bogstaver og å; han fik henstilling om at følge den almindelig brugte retskrivning, i hvert fald tjenstligt. Begge søgte snart efter flyttelse; Topsøe til Hejls (1871), Jensen til Grønholt (1870).

Ved Martensens sidste visitats i Stevns herred 1879 omtales ingen grundtvigske præster og kun en enkelt grundtvigsk lærer, nemlig Anton Jensen i Lund, Lyderslev sogn; han betegnes som »jævn og grundtvigiansk men dog ret brav«. Der var dengang endnu ikke tale om oprettelse af en valg- eller frimenighed på Stevns. Martensen omtaler ikke, at ved tiden for hans sidste visitats i Stevns herred samledes tidligere højskoleelever i Lyderslev og Havnelev sogne under ledelse af gårdejer Poul Nielsen, Karlshøj. Denne kreds udviklede sig i løbet af 1880'erne til Stevns frimenighed, grundlagt 1887, nu valgmenighed.

Af visitatsoptegnelserne kan ses, at Martensen befandt sig godt, når han kom til Stevns herred. Præsterne her modtog ham med megen velvilje. Han fandt intet udmærket hos dem, men en »jævn kristelig retning«, hvor han sporede Mynsters indflydelse. Således forholdt det sig, så længe han var biskop. Også skolevæsenet var han stort set tilfreds med. Kun i Strøby og i Magleby-Holtug fandt han, at det burde omreguleres. Dette skete begge steder mellem 1855 og 1868.

Stevns Herred Strøby og Varpeløv

1855: D. 27de Mai 1ste Pintsedag visiterede jeg i Strøby Kirke. En ret talrig Forsamling var tilstede. Spræsten Consistorialraad Neess¹ 82 Aar gammel kan ikke mere udføre Gjerningen og bør enten resignere eller have en Capellan paa eget An- og Tilsvar.² I Embedsbøgerne fandtes betydelig Uorden. Personel Capellan Svendsen³ prædikerede over Pintse-Lectien.⁴ Thema: »At som Herren ved sin H. Aand paa den første Pintsefest stiftede sin

Kirke, saa vil han og ved den opholde den til Dagenes Ende.« Indholdet sundt og ordentligt, men Foredraget manglede Kraft, var tilmed usikkert og efter Papiret. Han har lovet mig i Fremtiden at kaste Papiret og at beflitte sig paa større Sikkerhed. Hans Katechisation var utilfredsstillende, ud og ind, uden Traad. Ungdommen svarede ikke godt og røbede Umodenhed.

Kirker ret vel vedligeholdt; en smagløs Altertavle.⁵

Præstegaarden i god Stand. Haven meget smuk.

Folketallet i Strøby 1200.

Strøby Skole. 129 Børn. Læreren Brandt en gammel Mand; tager sig, som allerede Biskop Mynster bemærkede i 1846,⁶ ikke af Skolen. Hjælpe læreren P. N. Christensen fra Ranum Seminarium er meget nidkjær og har gode Gaver, men han ikke udrette det Tilbørlige paa Grund af det store Børneantal. En ny Skole bør her oprettes.⁷ Børnenes Kundskab er utilfredsstillende. Religion tg. Læsning tg. Regning mg. Fædrelandshistorie og Geographie kjendtes aldeles ikke. – Skolepatron Kammerh. Scavenius. Skoleforstandere Peder Nielsen og Niels Larsen.

Varpeløv Kirke. Anden Pintsedag d. 28de Mai bivaanede jeg Gudstjenesten i Varpeløv Kirke. Capellan Svendsen prædikede over Evangeliet:⁸ Guds uendelige Kjærlighed i Christo. Som første Pintsedag, kun circa 20 Mskr vare tilstede. Jeg knyttede en liden Tiltale til Prædiken.

Folketallet i Varpeløv 300.

Varpeløv Skole. Kun 45 Børn. Læreren Nøsted 25 Aar gammel er nylig kommen til Skolen. Religion g. Boglæsning g. Regning g.

1868: *Strøby Skole.* Børneantal 84. Lærer Ole Theodor Nøsted 37 Aar katech. meget ordentligt. Tilstanden var i det hele tilfredsstillende. Bogl. mg. (Enkelte svagere).

Strøby Egede Skole. Børnene mødte i Strøby. 51 Børn. Lærer John Ed. Møller 32 Aar privat dimitteret, fortjente *Roes fordi han saa godt har ladet Børnene lære Katechismusstykkerne.* Bogl. mg. Enkelte svagere

Varpeløv Skole. 42. Børn. Lærer Ed. P. H. Poulsen 41 Aar er ikke videre begavet men kom dog ret godt fra sin Katechisation. Derimod stod Boglæsning betydeligt tilbage hvilket saa meget mere maa dadles som Skolen er saa lille.

Censur. I Skolerne udviste Tilstanden sig dels som tilfredsstillende, dels som upaaklagelig. Dog bemærkes at Boglæsningen i Varpeløv Skole stod ikke lidet tilbage. I Strøby Egede

Skole fortjener det at fremhæves, at Børnene med megen Færdighed fremsagde Katechismusstykkerne.

1ste Pintsedag 31te Mai visiterede jeg i Strøby Kirke. Talrig Forsamling. Spræsten Provst Visby⁹ prædikede over Dagens Evangelium¹⁰: »Hvor godt det er at den treenige Gud tager Bolig hos os!« Foredraget ret ordentligt, tydelig Stemme, men Indholdet ud og ind. Han synes ikke at skrive sine Prædikener men at lade staae til. I Begyndelsen af Prædikenen maatte han begjære et Glas Vand, fordi han, som han siden forklarede, havde et Tilfælde i Halsen. Ungdommen svarede trevent og vidste kun Lidet.

Censur. Efter Prædiken (katech. med den) »conf. Ungd. der i det Hele ligesom forrige Gang lagde mindre tilfredsstillende Kundskab for Dagen medens dog Enkelte baade udviste Lyst og Evne til at svare. Herren sende sin Aand den levendeg. til at berede Ordet Indg. i Hjerterne.

1879: *Strøby Skole* 99 Børn. Lærer O. Th. Nøsted 48 Aar katech. kun jævnt, det Hele kan betegnes som antageligt.

Strøby Egede Skole 50 Børn. Lærer Fr. Em. Hansen 32 Aar var meget forvirret og Katechisationen gik idelig istaa. Ogsaa dette vil vi i bedste Tilfælde kun kunne karakteriseres som antageligt.

Varpelev Skole 41 Børn. Lærer E. P. H. Poulsen 52 Aar katechiserede ret ordentlig, men mere udvortes, end aandeligt og gemytligt. Børnene svarede ret godt, men alt for meget Ramseri. Ret tilfredsstillende. *Censur.* I Skolerne kunde Tilstanden betegnes som antagelig, om der end i Henseende til Liv og Færdighed i flere Henseender ikke Lidet stod tilbage at ønske.

D. 7 Sptbr 1879 (13de Trin.) visiterede jeg 3die Gang i Strøby Kirke. Talrig Forsamling. Provst Visby prædikede over Dagens Ev.: den b. Samaritan. Første Deel en Lovtale over den hos os stedfindende Barmhjertighed, Fattigvæsen, Sygecasser o.s.v., i Slutningen nogle opbyggelige Ord med uden egentlig Vidnesbyrd. Ungd. svarede i det Hele ret godt.

Censur. Intet om Prædiken. Den confirmerede Ungdom udviste sig i det Hele som vel underv. i de hell. Sandheder. Herrens Aand være over Sp. og Menighed, at hans Navn maa vorde helliget, hans Rige komme!

Magleby og Holtug

1855: D. 29de Mai visiterede jeg i Magleby Kirke. En ret talrig Forsam-

ling var tilstede, isærdeleshed naar det overordentlig slette Veir tages i Betragtning. Spræsten Consistorialraad Holst¹² prædikede over Rom. 3,31: »Hvorledes Loven stadfæstes ved Troen paa Jes. Xum.« Ret sundt, men tørt, langtrukne Reflexioner i et ubehageligt Foredrag. Didaskalia¹³ uden Opbyggelse. Af en tilstedeværende Ungdom svarede Nogle ret godt. (Kirkeeieren Kammerherre Scavenius¹⁴ med Frue bivaanede Gudstjenesten.)

Magleby Kirke mangler sit Spiir, hvilket forrige Sommer blev antændt og fortæret af Lynilden.¹⁵

30te Mai visiteredes:

Magleby Skole. Skolelærer J. A. C. Henrichsen 51 Aar. Duelig men noget affecteret i sine Manerer. Uagtet det store Børneantal (112) var Tilstanden tilfredsstillende. Religion mg. Boglæsning mg+. Regning g. Skrivning mg. Geographie g. Skolepatron Kherre Scavenius. Skoleforstandere Gmd. M. Nielsen og Niels Madsen.

Holtug Skole. Børneantallet 121. Skolelæreren H. M. Hansen tager sigt aldeles ikke af Skolen. Hjælpelæreren V. Matthias Bau er ret duelig. Skolepatron Kherre Scavenius. Skoleforstand. Sognefoged Lars Olsen og Gmd. P. Jensen. Paa Grund af den tidligere slette Underviisning og de mange Skoleforsømmelser og det store Børneantal var Tilstanden kun maadelig. Boglæsning mdlg. Religion tg. Regning tg. Skrivning g. Indbyrdes Underv. bruges ved Læsning.

Det hele Skolevæsen i Magleby og Holtug trænger til en Omregulering.¹⁶ Man venter kun paa den gamle udelige Lærers dødelige Afgang.

1868: D. 1ste Juni 2den Pintsedag visiterede jeg i Magleby Kirke. Meget talrig Forsamling. (Fra Holtug dog ingen eller faa Ældre.) Spræsten Galschiøt¹⁷ prædikede over Dagens Evang. Det var ingen Pintseprædiken men en Bodsprædiken:¹⁸ »Kom din Fortabelse ihu, kom ihu at du er syg til Døden!« Som Bodsprædiken var den ikke uden uvirksomme Partier. Citater af Mynster og af mine Prædikener. Ungdommen fulgte ret godt med og Flere svarede vel.

Censur. Den conf. Ungdom fulgte i det Hele godt med ved Katechisationen og Flere svarede med god Eftertanke. Jeg tilønsker Menighedernes værdige rets. Lærer Kraft og Velsignelse fremdeles til at berede Ordet Indgang i Hjerterne.

Her er en Capellan pro loco Møller,¹⁹ der skal være ret brav. Han er en Søn af afdøde Stiftspr. H. U. Møller.²⁰

*Hospitalet*²¹ blev besøgt. 12 Lemmer. Skolelærer Henrichsen er Bønholder.

Magleby Skole 93 Børn. Lærer Johan Arndt Chr. Henrichsen 64 Aar. Hans Katch. manglede logisk Orden, men var gemytlig og opbyggelig. Børnene svarede godt. Bogl. mg. Skr. mg. Geog. g. *Upaaklagelig*.

Klippinge Skole 83 Børn. Niels Johansen Lærer 41 Aar. Katechiserede paa en ubehagelig, ramsende og suffisant Maade. Bogl. mg. Geog. mg. Ret tilfredsstillende.

Holtug Skole. 98 Børn. Lærer Vilh. Matthias Bau 35 Aar katech. ret ordentligt. Bogl. mg. Geogr. mg+. Skr. g. Han skal i den senere Tid, da Kgd.²² blev Minister, pludseligt være blevet Grundtvigianer, dog især i politisk Retning. Ret tilf.

Bredeløkke Skole 36 Børn. Lærer Carl Chr. Vald. Buck 24¼ Aar katech. noget tyndt. (Lign. om den fortabte Søn) men Bøglæsningen var ret anstændig. Skrivn. g. *Antagelig*.

1879: *Magleby Skole* 110 Børn. (Her er en Pigeskole) Lærer J. J. Kirkegaard 40 Aar en flink og forstandig Mand med hvem jeg havde en Samtale. Katech. meget tilfredsstillende. Bogl. stod noget tilbage.

Klippinge Skole 60 Børn. Lærer N. Johansen 52 Aar har tidligere været Underofficeer og har en raabende og commanderende Tone i sin Katechisation. Katech. selv var løs og overfladisk. Bogl. nogenlunde.

Holtug Skole 114 Børn. Lærer V. M. Bau 47 Aar katech. meget ordentligt. Bogl. nogenlunde.

Bredeløkke Skole 40 Børn. Lærer Julius Møller 35 Aar dim. fra et Friseminarium katech. slet. Da jeg selv katech. udviiste Børnene taalelig, men langt fra tilstrækkelig Kundskab.

Censur. Ogsaa Skolerne visiteredes og Børnene prøvedes i Rel. og Bogl. I Magl. og Holtug Skoler udviiste Tilst. sig som tilfredsstillende. I Klipp. og Bredeløkke Skoler var Tilst. ringere. Lærernes Katech. lod ikke Lidet tilbage at ønske. I samme Skoler lod Bogl. Adskilligt tilbage at ønske hvad der har sin Grund i de høist beklagelige Skoleforsømmelser.

(Det anbefales Læreren i Klippinge at moderere sin Form ved Katech. da denne ikke kan andet end forhindre Ordets Indgang i Børnenes Hjerter.) Den Form, hvori Lær. i Klipp. kat., er ikke velskikket til at indføre Ordet i Bs. Hjerter.

D. 9de Sptbr visit. jeg 3die Gang i Magleby Kirke hvor en

talrig Forsamling var tilstede. Spræsten J. Ørsted²³ prædikede over Rom. 10,7-11: Om Tro og Bekjendelse. Vel udarbejdet, grundig, klart og opbyggeligt. Foredraget med klar Stemme. Ungdommen svarede meget godt.

Censur. Spræsten Herr Ørsted holdt en grundig klar og opb. Prædiken og den conf. Ungdom udviiste sig som velunderviist i de hell. Sandheder og svarede med Lyst og Færdighed. jeg tilønsker af Hjertet den retskafne og nidkjære Lærer Hs. Bels. fremdeles at han maa see glæd. Frugt af Sædmandens Gjerning.

Storeheddinge (Storehedd. 1200 Landsognet 1300 Høierup 300)

1855: Præstegaarden bliver nybygget²⁴ i en Stil der næsten kan betegnes som pragtfuld. Den nederste Etage er færdig og den øverste forventes færdig i indeværende Sommer.

D. 31te Mai visiterede jeg i Storeheddinge Kirke. Kirken er i forrige Aar restaureret og udvidet og gjør et særdeles skjønt og opbyggeligt Indtryk. Architect Næbelong.²⁵ Stilen er angelsachsisk. Choret den ældste Deel har svære Mure. (Opgang til Elverkongens Gemak, Munkegange og Fængselsceller.) Spræsten Visby²⁶ prædikede over Eph. 5,20: »Siger altid Gud og Faderen Tak for alle Ting i den Herres Jesu Navn.« Indholdet tyndt, dog uden prononceret Rationalisme. Foredraget naturligt og simpelt, ligesom han ogsaa besidder stor Popularitetsgave. Uagtet det overordentlig slette Veir var Kirken fuld. En talrig Ungdom var tilstede (dog fremstillede sig Ingen af de anseeteste Familiers Børn). Der blev i det Hele svaret med god Kundskab og Eftertanke. Visbys Katechisation var god; dog ikke videre mærkelig.

1 Juni visiteredes:

Bielkerup Skole. Patron Khr. Scavenius. Skoleforst. P. Nielsen og O. Sørensen. Børneantal 46. Skolelæreren C. Ch. Andresen 40 Aar har slet Vidnesbyrd. Skjødesløs og forsømmelig. Skolens Tilstand var næsten slet. Hans Katechisation var især at forkaste. Religion mdlg. Bøglæsning mdlg. Regning tg. Sang tg.

Siersløv Skole. Patron Scavenius. Skoleforst. O. Nielsen. 75 Disciple. Læreren Hedager 62 Aar har kun svage Evner, men katechiserede dog ret antageligt. Sang slet. Religion g. Bøglæsning g. Regning g. Indbyrdes Underv. var indført.

Høyerup Skole. Patron Scavenius. Skoleforst. J. Hansen. 123 Elever. Lærer H. J. Toxværd 37 Aar. Uagtet det alt for store

Antal Børn er Skolens Tilstand god. Børnene svarede godt og med Eftertanke. Religion mg. Boglæsning mg. Regning mg. Historie og Geographie til Tarvelighed.

Høyerup Kirke er noget mørk og lider af Fugtighed. Kirkeeieren Khre Scavenius gjør Intet for sine Kirkers Vedligeholdelse.²⁷ Kirkken skal være bygget 1307.²⁸ Skal være bygget af en Hedning der i Havsnød gjorde Løfte om at bygge Kirken. Hans udskaarne Helgenbillede foreviises i Kirken. Kaldes Stephan.²⁹

Høierup Kirke vil forhaabentlig i Aar faae sin egen Præst. For Tiden besørger Tjenesten af Pastor Visby og pers. Capellan Ovesen, hvilken sidste aspirerer til Høierup Kald.³⁰ Præstegaardens Bygning er paabegyndt. Den synes at være placeret mindre heldigt, saa godt som paa aaben Mark, og vil formeentligen blive et i høi Grad koldt Opholdssted.

2den Juni visiteredes Byens Skoler:

Borgerskolen 42 Børn. 2 Drengelasser og 1 Pigeclasse. Katechet Gjellebøl³¹ (meget duelig) har Religion i Pigeklassen. mg. Seminarist Hansen de andre Fag: Historie og Geographie g. Boglæsning mg. Regning g. – 1ste Drengelasse: Gjellebøl Religion mg. Boglæsn. mg. Regning mg. Historie og Geographie g. Sang mg. 2. Drengelasse: Organist Poulsen ret duelig men noget indbildsk. Religion mg. Boglæsning mg. Regning g. (En Lærerindeplads til Haandearbejde vacant. Mad. Clara Engel³² aspirerer ikke.)

Friskolen. 2 Classer med Drenge og Piger. 1. Classe: *Meldal* en særdeles duelig Lærer. Relig. mg. Boglæsning mg. Regning mg. 2den Classe Hansen Seminarist. Ret duelig, men tørt og drøvende Foredrag. Mangler det Vækkende. Rel. g. Boglæsning mg. Regning g.

1868: *Friskolen* 105 Elever. Lærer Hylvad Meldal 49 Aar katech. meget roesværdigt og gjør sig stor Flid. Andenlærer: V. E. Jensen 32 Aar, er ligeledes ved Borgerskolen. Bogl. mg. Geogr. mg. Skrivning mg.

Borgerskolen 52 Børn. Førstelærer i Drengelassen: Fr. Vilh. Topsøe³³ 33¼ Aar katech. godt, men lidt confus i Læren om den alm. Kirke, da han er Grundtvigianer. Bogl. mg. Historie mg. I Regning examinerede P. Magnus Povlsen, Organist og Andenlærer 64 Aar.

Pigeklassen ledes af den førømtalte V. E. Jensen 32 Aar g. der er Grundtvigianer og fører nymodens Orthographie men forøv-

rigt skilte sig godt ved det Hele. Rel. mg. Bogl. mg. Geogr. mg. Skrivn. mg.

Censur: Baade i Friskolen og i Borgersk. var Tilstanden roesværdig.

Forsaavidt som der paa enkelte Steder i Embedsbøgerne og i Examenslisterne fandtes Spor af en nyere usædvanlig Orthographie,³⁴ maa jeg henlede Opmærks. paa at i Embedsforhold den alm. Orth. bør følges.

Torsdagen d. 4de Juni visiterede jeg i Storeheddinge Kirke, hvor en nogenlunde talrig Forsamling dog især af den qvindelige Deel var tilstede. Spræsten Visby prædikede over Ap. G. 2,1-4: »Hvorledes den Hellige Aand endnu bestandig fylder det ganske Huus, hvori vi sidde med hinanden, naar vi sidde der 1) forskjellige efter Verden men Eet i Xo 2) modtagelige for Aanden, fordi vi ere som tomme Kar 3) beredte til at forkynde ikke vort Eget, men det, vi annamme af ham.« Med sædvanligudvortes Begavelse, Ro og Popularitet. Indholdet langt mere i positiv Retning end forrige Gang. Dog savnede jeg *Bekjendelsen*, Fasthed, Vidnesbyrdet, kritisk Alvor og den fulde Overbeviisnings Inderlighed. Ungdommen fulgte ret godt med. Som sædvanligt svarede Enkelte godt. Præstens Katech. god.

Censur. Ret talrig Forsamling. Den conf. Ungd. fulgte i det Hele godt med og Flere afgave gode og forst. Svar. Herren forunde Menighedens høiærv. Lærer Kraft og Vels. fremdeles til at Arbeidet for Guds Rige maa br(inge) gl(ædelig) Fr(ugt).

Siersløv Skole 81 Børn. Lærer And. J. Chr. Hedager 75 Aar fungerede ikke. Hjælperlærer: Carl Julius Møller 24 Aar katech. kun tarveligt. Boglæsn. uden logisk Accent. Skrivning g. Geogr. g. Det Hele kan dog karakteriseres som antageligt.

Bielkerup Skole 75 Børn. Lærer Karl Krist. Andresen 53 Aar. Hjælperlærer Peder Pedersen 22½ Aar fra Blaagaards Seminarium. Katech. kun tarveligt, dog noget bedre end den forrige, og med Liv. Bogl. g+. Geog. g. Skriv. g+. Det Hele: *Antageligt*.

Renge Skole 69 Børn. Lærer: Laust Jacobsen 36 Aar. Katch. meget ordentligt om han end som Lærer ikke staaer høit. Bogl. mg÷. Georg. mg. Skriv. g. Det Hele kan dog betegnes som *tilfredsstillende*.

1879: *Storeheddinge Borgerskole* 62 Børn. Lærer (dog kun Timelærer) Capellanen Anders Gorm *Hansen*³⁵ katech. Drengeclassen ikke videre heldigt. Drengene vidste heller ikke synderligt, da jeg

selv katechiserede. Joh. H. *Mikkelsen* 33 Aar gammel katech i Pigeclassen jævnt, men har et blidt og tiltalende Væsen. *Antageligt* i det Hele.

Boglæsning. Carl Ludvig Gram 37 Aar tilfredsstillende. Eline Johanne Christensen 53 Aar i Pigeclassen *upaaklageligt*.

Storeheddinge Friskole 78 Børn. Lærer H. Meldal 60 Aar *upaaklageligt*. baade Katech. og Boglæsning.

I Borg. og Friskolen kunde Fremg. i Relig. og Bogl. betegnes som upaaklagelig, men et bedre Resultat synes med Rette at have mattet kunne forventes.

Jeg besaae Kronprindsesse Louises Asyl og havde deraf et ret godt Indtryk. Asylmoderen³⁶ en ung Pige der boer ret godt.

Siersløv Skole (Landsognet) 79 Børn. Lærer Peder Pedersen 33 Aar katech. meget ordentligt. Det Hele tilfredsstillende.

Bjelkerup Skole 64 Børn. Lærer C. Chr. Andersen 64 Aar har i lang Tid aldeles ikke fungeret. Hjælpelærer H. J. Jensen 26 Aar katech. tarveligt. Det Hele *antageligt*.

Renge Skole 70 Børn. Lærer L. Jacobsen 47 Aar katech. ret ordentligt skjønt han er noget simpel (dog brav). Bogl. mg. Det Hele tilfredsstillende.

Censur. I Skolerne prøvedes Børnene i Relig. og Boglæsning. I Borger- og Friskolen var Fremg. upaaklagelig, i Sierslev og Renge Skoler ret tilfr., i Bielkerup Skole antagelig.

D. 12 Sptbr visiterede jeg 3die Gang i Storeheddinge K. Talrig Forsaml. Spr. Stiftprovst Glahn³⁷ prædikede over Luc. 9,62: »Hvo som lægger Haaanden paa Ploven og seer tilbage er ikke skikket til Guds Rige.« I hans eiendommelige Maade smukt og opbyggeligt, Foredraget noget langsomt og tørt. Ungd. svarede meget vel.

Censur. Menighedens høiærv. Lærer Herr St. Glahn glædede os med en smuk og grundig og opbygg. Prædiken hvorefter der katech. med den conf. Ungd. der i det Hele viste sig som vel grundet i de h. S. og svarede med Liv og Færdighed. Vels. fra K. H. være over den begav., chr. beaand. og nidkjære Lærer og lade ham see glæd. Frugt af det tro Arbeide.

Høyerup

1868: *Høyerup Skole* 58 Børn. Lærer Hans Jac. Toxværd 50 Aar. Katech. ret ordentligt om han end er noget jævn. Bogl. mg÷. Geogr. mg. Skreivn. g+

D. 6te Juni visiterede jeg i Høierup Kirke. Den lille Kirke var

fyldt af en talrig Forsamling. Spræsten Hørning,³⁸ tilforn Katechet i Viborg, prædikede over Eph. 6: Guds fulde Rustning, »hvilke Vaaben vi skulle anvende mod vore Sjæles Fjender«. Indholdet sundt, men noget tørt. Dreiede sig især om Guds Ord og Troen. Foredraget kraftigt men eensformigt. Ungdommen svarede ikke synderligt. Dog Enkelte, og gode psalmer vare lærte.

Lilleheddinge og Haunløv

1855: Præstegaarden er forfalden, smaae Værelser med lavt Loft. Den ønskes ombygget til næste Aar ved Optagelse af et Laan af Stiftets Midler.

D. 3 Juni visiterede jeg i Lilleheddinge Kirke. Spræsten Fog³⁹ prædikede over Dagens Evangelium⁴⁰ (Trinitatis Søndag). V. 15 skal minde os om »til Frelse og Lægedom for vore Sjæle i Troen at skue hen til den for os paa Korset ophøiede Herre Jesus Christus«. Opbyggeligt og inderligt, skjønt ikke videre udarbejdet eller indholdsrigt. En meget talrig Forsamling var tilstede. Menigheden er christelig opvakt. Ungdommen svarede med god Kundskab og ofte med Eftertanke. Fogs Katechisation var mindre betydelig. – NB. Denne Menighed saavels. Menigh. i Høierup have nogen diakrisis pneumat⁴¹ og misbillige Visbys Prædiken.

D. 4 Juni *Lilleheddinge Skole*. Skolehuset godt. Børneantal 89. Skolepatron Scavenius. Skoleforst. Jens Peersen og Lars Hansen, Gaardmænd. – Skolelæreren Joh. F. Detmer ikke udelig, men taler for meget selv. Sang slet. Religion g. Boglæsn. mg. Regning g. Geographie g.

Haunløv Skole Børneantal 69. Lærer H. J. F. Damm 48 Aar. Ret duelig. Relig. mg. Boglæs. mg. Regn. mg. Geogr. g. Skolepatron Vemmetofte Kloster (Forv. Justitsraad Hovitz⁴²). Skoleforstandere Ole Larsen og Peer Peersen.

1868: 7de Juni Trinitatis Søndag visiterede jeg i Lilleheddinge Kirke. Talrig Forsamling. Spræsten Fog prædikede over Dagens Evangelium opbyggeligt og inderligt, skjønt uden betydeligt Indhold. Ungdommen svarede meget vel. (Den gamle Fru Engelbreth⁴³ laae Liig i Præstegaarden og jeg logerede derfor i Storeheddinge.)

Havneløv Skole 85 Børn. Lærer Hans Joh. Ferd. Damm 61 Aar katechiserede høist maadeligt, men var kjendelig forlegen. Boglæsningen derimod mg. Skrivning g.

Lilleheddinge Skole 80 Børn. Lærer J. F. Dettmer 74 Aar underviser ikke i Skolen. Hjælpe lærer, der har været her i 8 Aar, Hans Peter Sofus Petersen 36¼ Aar er ret duelig, men noget selvbehagelig. Rel. mg. Bogl. mg. Skriv. g+

Censur. Efter den opbygg. Prædiken over D. Ev., der holdtes af Menigh. værdige Sognepræst, katech. med den conf. Ungd. der ogsaa dennegang lagde god Kundskab for Dagen og fulgte Handl. med Lyst og Eftert. Vels. fra Kirk. H. være over Menigh. og deres nidk. Lærer.

I Skolerne var Tilst. dels tilfredsst. dels antagelig. Dog lader Lærerens Katech. i Havneløv Skole Meget tilbage at ønske.

Lydersløv og Frøsløv

1855: D. 5te Juni visiterede jeg i *Lydersløv Kirke*. En rummelig og smuk Kirke smykket med Pintsemani. Consistorialraad Engelbreth⁴⁴ prædikede over Joh. 14,6: »Jeg er Vein, Sandh. og Livet.« Opbyggeligt ved sit Indhold og ved Indtrykket af den ærværdige Oldings Personlighed, som i Aar holder sit 60aarige Embedsjubilæum. Consist^d Engelbreth catechiserede fortrinligt; derefter pers. Capellan Algreen,⁴⁵ der gjorde et godt Indtryk. Ungdommen svarede færdigt og med Eftertanke.

D. 6 Juni visiteredes:

Lund Skole. Børneantal 43. Skolelærer L. Olsen 60 Aar. Simpel. Katechiserede slet. Relig. mdlg. Boglæsning g. Regning g. Skrivning g. Patron Vemmetofte. Skoleforst.: N. Jensen.

Lyderslev Skole. Børneantal 79. Skolelærer A. O. Jensen 42 Aar Har udgivet en Læsebog. Skolens Tilstand var *fortrinlig*. Sang ug. Religion mg+. Boglæsning ug. Regning mg. Skrivning mg÷. Patron Vemmetofte. Forst. H. Nielsen og R. Pedersen. Skolehuset meget godt.

Frøsløv Skole 55 Børn. Læreren A. C. Engell en duelig Mand, dog ikke uden al Affectation. Relig. mg. Boglæsning mg. Regning mg. Skrivning mg. Geographie mg. Patron Vemmetofte. Forstandere J. Peersen og V. Hansen.

1868: *Lyderslev Skole* 74 Børn. Lærer Andreas Outzen Vilh. Jensen 56 Aar en duelig Mand, der dog gik fra det i Katechisationen og gjorde fuldstændig Piasco. Jeg maatte selv katechisere. Børnene vare velunderviiste. Bogl. mg. Skriv. mg. Geogr. mg. Reg. mg. Resultat: tilfredsstillende.

Lund Skole 31 Børn. Skolelærer Matthias Andersen 27 Aar katech. ordentligt og grundigt, men tørt. Han maaskee blive god. Bogl. mg. Geog. mg. Skriv. mg. Result. tilfredsstillende.

Frøsløv Skole 90 Børn. Anders Chr. Engell 66 Aar en udmærket Lærer, der katechiserede særdeles godt. Børnene vidste mange gode Psalmer og svarede meget forstandigt. Bogl. mg. Geogr. mg. Reg. ug. Skriv. mg.

Censur. I Skolerne udviiste Fremgangen sig i det Hele som tilfredsstillende. Den fortrinlig gode Tilstand i *Frøsløv Skole* fortjener særligt at fremhæves og jeg bevidner den duelige og tro Lærer min Paask. og Tak.

D. 10 Juni visiterede jeg i Lyderslev Kirke, hvor Forsamlingen ikke var synderlig talrig. Spræsten Thanning⁴⁶ prædikede over Joh. 15 (Viintræet): »Vort Samfund med Xus snart Troens og Kjærlighedens Samfund.« Foredraget tydeligt og behageligt, Sproget smukt, om end noget for æsthetiserende; Indholdet chr. og opbyggeligt (Mynstersk) men ikke synderligt indtrængende. Det tveæggede Sværd brugtes ikke synderligt. Capellan Terkelsen⁴⁷ (Grundtvigianer) katechiserede ret ordentligt. Ungdommen var ikke meget levende. Dog svarede Enkelte godt.

Censur. Smuk og opb. Præd. Hos den conf. Ungd. havde større Frimodighed til at svare været ønskelig, medens dog Enkelte gave gode og forst. Svar. H. V. tilønskes den værdige og retskafne Lærer saavels. hans yngre Medhjælp. Kraft og Vels. fremdeles, at Guds Navn maa v. h. hans Rige komme!

1879: *Lyderslev Skole* 52 Børn. A. O. V. Jensen 67 Aar synes at være gaaet noget tilbage. Han bad sig fritagen for at kat. over Fader-vor fordi der var Børn for hvilke det ikke var gennemgaaet. I hans egen Katech. var der gode Elementer men ogsaa adskilligt Løst. Bogl. ret god. *Censur.* Ikke saa tilfredsstillende som forrige Gang.

Lund Skole 66 Børn. A. Jensen⁴⁸ 34 Aar jævn og grundtvigiansk men dog ret brav. *Censur.* Tilfredsstillende. Bogl. mg.

Frøsløv Skole 78 Børn. J. P. C. Henriksen 36 Aar katech. i Begyndelsen vidtløftigt og tyndt men arbeidede sig op jo længere han kom frem. Bogl. ret god men her som næsten alle Steder alligevel mangelfuld.

Jeg besaae Fr. smukt restaurerede Kirke. En mærkelig cath. Altertavle fra J. Moltkes Tid.⁴⁹ (Efter Brasks⁵⁰ Medd.)

Censur. I Lyd. Skole var Fremg. ikke saa tilfr. som forrige Gang. I Lund og Frøsløv Skoler kunde Fremg. i det Hele betegnes som tilfredsstillende.

D. 14de Sptbr visit. jeg 3die Gang i Lyderslev Kirke hvor jeg foref. en talrig Fors. Spræsten forhenv. Provst paa Færøerne Hammershaimb⁵¹ prædikede over Dag. Ev. 14de Trinit.⁵² (de 10

Sped.). Christ. og opbygg. men noget tyndt. Foredraget syngende⁵³ og monotont. Ungd. fulgte ret godt med.

Censur. 14de Trinit. – Spræsten højærv. Pr. H. holdt en opbygg. Præd. over D. Evang. og den conf. Ungd. fulgte godt med ved K. og afgav ved gode Svar V. om den christelige Underv. der var bleven den meddeelt. H. Vels. være fremdeles over den rets. og nidk. Sjælesørger og lade ham erfare det tro Arbeides bedste Løn.

Hellested (Folketal omtr. 1000)

1855: Præstegaardens Værelser ere noget vel lave. Iøvrigt god og holdt i særdeles elegant Stand. – I Nærheden af Hellested Præstegaard er Elverhøi, Tryggevælde, Gamle Karens Huus, Broen som skiller Stevns fra Tryggevælde, som Kongen ikke tør overskride for Elverkongens Skyld.⁵⁴

D. 7 Juni visiterede jeg i Hellested Kirke. Kirkeeier Grev Moltke.⁵⁵ En ret smuk Kirke med Orgel.⁵⁶ Spræsten West⁵⁷ prædikede over Joh. 6,66-69: »Vor Trang til det evige Livs Ord.« I christelig Retning, men uden egentlig Gehalt. Foredraget noget pynteligt, altfor langsomt, med bævende Stemme. Katechiserede derimod fortrinligt. Ungdommen svarede meget godt. En talrig Forsamling var tilstede. Ikke mindre end 12 Præster deels fra Herredet deels fra Omegnen var nærværende.

Et Portræt af Peder Syv, som her har været Præst, blev for nogle Aar siden (1828?) fundet i Gaarden ved Opgravning og findes ophængt i Kirken.⁵⁸

D. 8 Juni visiteredes *Arnøie* Skole. Patron Grev Moltke. Skoleforst. Gmd. And. Lorensen. Børneantal 52. Læreren Chr. Jensen 40 Aar, katechiserer maadeligt. Forholdet imellem Spørgsmaal og Svar aldeles tautologisk.⁵⁹ Relig. g÷. Bogl. g. Regning. g. Skrivning g.

Hellested Skole. Patoin Grev Moltke. Skoleforst. L. Larsen. Børneantal 60. Skolelæreren Pfaff 63 Aar duelig og katechiserede tilfredsstillende. Han maa have Hjælpelærer fordi han flere Gange har været beskyldt for at mishandle Børnene. Relig. Mg. Bogl. mg. Regning mg. Skrivn. mg.

1868: *Arnøie Skole* 52 Børn. Lærer Chr. Jensen 53 Aar er en flittig og brav Mand, men hans Katechisation noget tynd. Bogl. mg. Geog. mg. Reg. mg.

Hellested Skole 70 Børn. Lærer H. P. Hansen 37 Aar. Katech. meget ordentligt. Bogl. mg. Geog. mg. Reg. mg. Sangen var særdeles god, ja fortrinlig.

Censur. I Skolerne udviste Tilst. sig deals til tilfredsst. deals som upaaklagelig. Den fortrinlig gode Sang i Hellested Skole fortjener særligt at fremhæves.

12te Juni visiterede jeg i Hellested Kirke. Meget talrig Forsamling. Spræsten Provst Thanning⁶⁰ prædikede over Rom. 8,14-17: »Vi have ikke annammet en Trældomsaand atter til Frygt o.s.v.« Christeligt og alvorligt, men uden Anskuelighed. Ungdommen var som paa alle de andre Steder her i Herr. De fulgte med, men kun Enkelte svarede godt. *Censur.* Efterat Handl. var indledet med en opb. Prædiken af høiærv. Herr Provst Th. Katechis. med den conf. Ungd., der i det Hele fulgte godt med, og Flere afgave meget tilfr. Vidnesbyrd om chr. Kundsck. og Oplysning. Menighedens høiærv. Lærer der med saa stor Omhu varetager sine omfattende Embeder⁶¹ tilønsker jeg af H. Hs. rige Vels. at han længe med usv. Kraft maa kunne arb. for Guds Riges Fr. iblandt os!

1879: *Hellested Skole* 99 Børn. H. P. Hansen 48 Aar synger meget smukt og katech. meget ordentligt. Bogl. mg. Det Hele tilfredsstillende.

Arnøje Skole 80 Børn. Lærer Chr. Jensen 64 Aar fungerede ikke og har faaet Hjælpe lærer paa Grund af Døvhed. Hjælpe lærer Chr. Hansen (fra Jonstrup) katech. frygtsomt og kun nogenlunde, men kom dog Tanker i sin Katechisation; Børnene derimod svarede saa godt som Intet og med meget sagte Røst. Provsten forsikrer at de ere bedre end de syntes. *Censur.* Noget antagelig.

Censur. I H Skole udviste Fremgangen sig som tilfredsst., I Arnøje Skole kun som nogenlunde antagelig og det tør haabes, at den unge Hjælpel. vil arbeide hen til at hæve denne Skole til et høiere Trin.

D. 16de Sptbr. Visiterede jeg 3die Gang i Hellested. K. Talrig Forsamling. Spræsten Provst Thanning prædikede over Hebr. 1,1: »Gud har talet til os ved Sønnen.« Tyndt, men christeligt. Ungd. svarede i det Hele vel.

Censur. Menigh. høiærv. Lærer Hr. Provst Th. taledede opbygg. Ord og den conf. Ungd. afg. ved sine gode Svar Vidnesbyrd om den omhygg. Und. der var bleven den til Deel. Hs. Vels. være fremdeles over den nidk. og rets. Lærer og Mh. og lade ham see nye Frugter af den Tjenestens Gjerning han saa samvittig(hedsfuldt)⁶² varetager i sin vigt. og omf. Embeder.

1855: I dette Herred har Visitatsen i det Hele været behagelig.⁶³ Man er kommen mig imøde med megen Velvillie. I det Hele er Ten-

dentsen god hos Præsterne. Intet Eminent, men en jævnt christelig Retning, i hvilken Mynsters Indflydelse spores. Skolevæsenet her i det Hele tilfredsstillende. – i kirkelig Henseende er Høyerup og Lilleheddinge Menigheder de meest levende og opvakte. – Skolevæsenet i Strøby, Magleby og Holtug trænger til en Omregulering paa Grund af det for store Børneantal.

Anmærkninger

1. Christian Neess (1744-1861), sognepræst her 1835-1860.
2. Ingen af delene skete; konsistorialråd Neess blev i embedet, til hans personelle kapellan blev forfremmet.
3. John Johan Frederik Svendsen (1822-1879), personel kapellan her 1851-1859, derefter sognepræst på Vågø, Færøerne.
4. Apostlenes Gerninger 2,1-11.
5. Senere erstattet af et maleri af A. Dorph: Jairi datter (Danmarks Kirker VI 399).
6. »Læreren, Lor. Chr. Brandt, 66 Aar, er noget tungsindig, og tager sig nu næsten ikke af Skolen« (J. P. Mynsters Visitatsdagbøger II 35).
7. Inden Martensens næste visitats her oprettedes ny skole i Strøby Egede.
8. Johs.ev. 3,16-21.
9. Vilhelm Henrik Hahn Visby (1807-1895), sognepræst her 1860-1887. I sit forrige embede som sognepræst i Vester Velling havde han været provst i Middelsom og Sønderlyng herreder.
10. Johs.ev. 14,23-31.
11. Ordene i parentes indsat af udgiveren.
12. Christen Møller Holst (1798-1862), sognepræst her 1848-1862.
13. D.v.s. undervisning.
14. Peder Brønnum Scavenius til Gjorslev (1795-1868), gift med Charlotte Sophie Meincke (1811-1872).
15. Dette skete 11. juni 1854; genopført 1855 (Danmarks Kirker VI 373).
16. Inden Martensens næste visitats her oprettedes skoler i Klippinge og Bredeløkke.
17. Johannes Galskjøt (1804-1880), sognepræst her 1862-1875.
18. Det samme evangelium (Johs.ev. 16-21) kan altså bruges både til at forkynde Guds kærlighed i Kristus og fortabelsens mulighed.
19. Rasmus Møller (1832-1879), kapellan pro loco her 1864-1872, derefter sognepræst i Olsker på Bornholm.
20. Hans Ulrik Møller (1796-1862), broder til forfatteren Poul Martin Møller, sognepræst i Toreby og stiftsprovst på Lolland-Falster.
21. Lindencrones Hospital, oprettet 1763 af Christen Lindencrone til Gjorslev.
22. Biskop P. C. Kierkegaard var kultusminister september 1867-marts 1868.
23. Sophus Vilhelm Ørsted (1818-1893), sognepræst her 1875-1888.
24. Rettere ombygget; Store Heddinge præstegård er bygget 1750.
25. Niels Sigfred Nebelong (1806-1871). Om restaureringen af Store Heddinge kirke 1853-1854, der blev revideret af H. B. Storck 1893-1894, se Danmarks Kirker VI 63f. Er blevet betegnet som »en hårdhændet hoveddistandsættelse« (Trap^s IV 50).
26. Carl Holger Visby (1801-1871), sognepræst her 1854-1871.
27. Jfr. Mynster 1846: »Høyerup Kirke er saa tarvelig holdt, at det grændser til det Uanstændige« (J. P. Mynsters Visitatsdagbøger II 40).

28. Ifølge en latinsk indskrift, som er blevet fornyet flere gange, sidst 1933, blev Højerup kirke indviet tirsdagen efter Jomfru Marias fødselsdag (12. september) 1357 (Danmarks Kirker VI 357).
29. Det pågældende helgenbillede, i et alterskab fra ca. 1300, forestiller Skt. Clemens (Danmarks Kirker VI 357, 365, 366).
30. Lars Gottfred Ovesen (1813-1895) blev 9. november 1855 kaldet som den første sognepræst til Højerup. Han havde siden 1844 været personel kapellan i Store Heddinge og blev 1867 forflyttet til Lynge i Nordsjælland.
31. Jacob Elisius Gjellebøl (1815-1890), ordineret kateket her 1849-1856. Han blev senere sognepræst i Præstø, hvor han blev kendt for bogen »Spildte Guds Ord paa Balle-Lars«.
32. Enke efter den forrige lærer ved friskolen, cand. theol. Niels Frederik Engel, af Mynster betegnet som »duelig og flittig« (J. P. Mynsters Visitatsdagbøger II 41).
33. Frederik Vilhelm Wolfgang Topsøe (1834-1900), ordineret kateket her 1863-1871 (sidst sognepræst i Alsted).
34. D.v.s. med små bogstaver og å, som det dengang var ved at blive almindeligt i grundtvigske kredse.
35. Anders Gorm Hansen (1846-1911), kapellan pro loco her 1878-1882 (blev senere Chr. Richardts efterfølger som klosterpræst på Vemmetofte).
36. Ifølge folketællingen 1. februar 1880 hed hun Karen Christine Thomsen og var da 26 år gammel.
37. Hans Egede Glahn (1814-1898), sognepræst her 1871-1898. Han havde været stiftsprovst i Ålborg og fungeret som biskop 1867-1868, medens P. C. Kierkegaard var kultusminister.
38. Hans Jacob Hørning (1818-1891), ordineret kateket i Viborg 1855-1867, sognepræst her 1867-1879, derefter sognepræst i Lille Heddinge.
39. Carl David Fog (1812-1878), sognepræst her 1852-1878.
40. Johs.ev. 3,1-15.
41. D.v.s. bedømmelse af ånderne (1. Kor. 12,10). I originalen med græske bogstaver.
42. Daniel Christian Bonaventura Howitz (1792-1860), godsforvalter på Vemmetofte 1842-1860. Han blev justitsråd 1854.
43. Pastor Fogs svigermoder Kirstine Marie Engelbreth f. Petersen (1779-1868), enke efter konsistorialråd Engelbreth i Lyderslev, døde 4. juni 1868 i Lille Heddinge præstegård.
44. Wolf Frederik Engelbreth (1771-1862), sognepræst her 1795-1858. »Danmarks lærdeste sognepræst« (Dansk biografisk Leksikon IV 184f.).
45. Peder Kjellerup Algreen (1807-1877), personel kapellan her 1854-1855 (senere sognepræst til Åker). Om hans kapellantid her se Fr. Nygård: P. K. Algreens og Provst J. K. Sørensens Levnedsløb (1883) 127f.
46. Andreas Thaning (1805-1890), sognepræst her 1859-1877.
47. Jens Kristian Terkildsen (1825-1904), personel kapellan her 1860-1871 (senere sognepræst i Hedensted).
48. Hans Anton Jensen (1845-1909), lærer her 1877-1909, folketingsmand 1892-1906 (Elberling: Rigsdagens Medlemmer I (1949), 241).
49. Kopi af den italienske maler Domenichino (1581-1641): Mater dolorosa (original i Louvre), skænket af Joachim Godske Moltke til Bregentved (1746-1818) i hans egenskab af kuratur for Vemmetofte (Danmarks Kirker VI 450).
50. Christian Henrik Brasch (1811-1894), klosterpræst på Vemmetofte 1847-1886; bedst kendt for sit store værk »Vemmetoftes Historie«, der udkom i 3 bind 1859-1863.

51. Venceslaus Ulricus Hammershaimb (1819-1909), sognepræst 1878-1897. Han var præst på Færøerne 1855-1878, provst fra 1867. Om hans fortjenester af det færøske sprog se Dansk biografisk Leksikon V 529f.
52. Lukasev. 17,11-19.
53. Da provst Hammershaimbs modersmål var færøsk, talte han dansk med færøsk accent; deraf den syngende tone i foredraget.
54. Dette er som taget ud af J. L. Heibergs skuespil »Elverhøj«. Højen og huset har navne efter skuespillet, ikke omvendt. Heiberg vidste ikke af nogen høj eller af noget hus der på stedet, da han skrev »Elverhøj«. Trykkevælde ligger i Karise sogn, Bjæverskov herred. I øvrigt henvises til Hans Ellekilde: Ellekongen i Stevns (Danske Studier 1929, 10ff.).
55. D.v.s. grev Adam Wilhelm Moltke til Bregentved (1785-1864).
56. Skænket 1840 af nævnte grev A. W. Moltkes hustru Marie Elisabeth f. Knuth (1791-1851). Danmarks Kirker VI 421.
57. Johan Wilhelm West (1801-1865), sognepræst her 1832-1865.
58. Det pågældende portræt blev fundet 1826 ved brolægning i præstegården. Det kan ikke bevises, at det forestiller Peder Syv (Danmarks Kirker VI 421).
59. Egentlig hvad der siger det samme, d.v.s. svaret gentog spørgsmålet.
60. Terkel Thaning (1818-1890), Sognepræst her og provst for Fakse, Bjæverskov og Stevns herreder 1865-1890.
61. Nemlig som sognepræst og provst.
62. Tilføjelsen i parentes foretaget af udgiveren.
63. Jfr. Martensen til Gude 5. juli 1855: »Af min Visitats i Stevns havde jeg ikke liden Tilfredsstillelse« (Biskop H. Martensens Breve. Breve til L. Gude, udg. af Bjørn Kornerup I (1955), 148).

Summary

Bishop H. L. Martensen (1808-1884) undertook diocesan visitations in Stevns Herres in eastern Zealand in 1855, 1868 and 1879. As in the case of Alsted Herred (Kirkehistoriske Samlinger 1987, pp. 183-198) the article submits the bishop's critical private notes concerning clergymen and schoolteachers. The children's schooling is characterised, and excerpts from the bishop's sermons are found in the sermons of local parsons. Visitations also included the catechisation in church of those children already confirmed, it seems that almost everywhere they answered in very few words. The bishop sometimes wrote remarks about the rooms placed at his disposal in vicarages.

Fhv. arkivar Henning Heilesen
Ellinorsvej 39, 2920 Charlottenlund